

УДК 371.261(477)

Гірник А. М.

**ЗОВНІШНЄ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ШКОЛЯРІВ 2007 р.
У ДЗЕРКАЛІ ОЦІНОК І ВРАЖЕНЬ УЧАСНИКІВ
ПРОЦЕДУРИ ТЕСТУВАННЯ І БАТЬКІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

У статті розглянуто результати зовнішнього оцінювання знань школярів у 2007 р. На матеріалі фокус-груп з випускниками, які брали участь у тестуванні, екзаменаторами, інструкторами і адміністраторами пунктів тестування, вчителями та батьками школярів проаналізовано проблеми, породжені запровадженням нової процедури оцінювання знань випускників шкіл.

Актуальність дослідження

Запровадження в Україні незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників шкіл привело до кардинальних змін у системі відбору абітурієнтів до вищих навчальних закладів. Результати незалежного оцінювання, підтвержені сертифікатами Українського центру оцінювання якості освіти, зараховуються як вступні випробування під час прийому на навчання до вишів. Таким чином мінімізовано вплив ВНЗ на формування контингенту своїх студентів. Підготовка тестів, проведення тестування, перевірка його результатів вимагають багатомільйонного щорічного фінансування. Тому аналіз проблем і недоліків нової системи оцінювання знань школярів, вироблення рекомендацій щодо вдосконалення цієї системи є справою великої державної ваги.

Основною метою дослідження було виявлення ставлення до зовнішнього оцінювання осіб, які брали у ньому участь у 2007 р., а також тих, хто зацікавлений у справедливому оцінюванні навчальних досягнень випускників шкіл у 2008 р. Ми також прагнули виявити «проблемні місця» чинної процедури зовнішнього оцінювання для її покращення та запобігання корупції.

Для цього фіксували:

1. Враження учнів, які проходили оцінювання у 2007 р., від умов тестування.
2. Думки випускників щодо переваг і недоліків зовнішнього оцінювання.

3. Форми і методи підготовки учнів до тестування.
4. Порушення під час тестування, які або заважали учням зосередитися на роботі, або створювали можливість покращити їм свій результат несанкціонованими засобами (списування, консультації).
5. Оцінку надійності та довіру випускників до результатів тестування.
6. Ступінь поінформованості батьків і вчителів.
7. Очікування батьків і вчителів щодо проведення зовнішнього оцінювання у 2008 р.
8. Думки батьків та вчителів стосовно переваг і недоліків зовнішнього оцінювання.
9. Оцінку надійності та довіру батьків і вчителів до результатів тестування.
10. Пропозиції та побажання щодо можливостей покращення процедури проведення і підвищення об'єктивності результатів зовнішнього оцінювання.

Методика та організація дослідження

Фокус-групи проводилися за стандартною процедурою. Процес групової дискусії фіксувався аудіо- та відеонасіями. На основі аудіозапису готувалася стенограма («транскрипт»), яка використовувалася у процесі аналізу. Перед початком групи учасники заповнювали анкету, яка мала на меті перевірити якість рекрутингу й дати додаткову інформацію щодо якісного складу групи.

Рекрутування учасників здійснювали працівники соціологічних фірм тих міст, де проводилося дослідження. Частина учасників київських груп рекрутувалася за допомогою співробітників Центру тестових технологій і моніторингу якості освіти.

У ході ведення групи модератор намагався створити невимушену атмосферу, яка б стимулювала учасників до відвертих висловлювань. Респондентам була забезпечена можливість зберегти анонімність. За участь у групі вони отримували грошову винагороду.

Виклад основного матеріалу

Дослідження виявило комплексний і системний характер проблем, пов'язаних із запровадженням в Україні незалежного зовнішнього оцінювання. Це і проблема змісту та якості тестових завдань, проблема забезпечення їх нерозголошення до початку тестування, проблема реорганізації навчального процесу, який має готувати учнів до такої форми контролю, як тестування, проблема своєчасного інформування вчителів і учнів про особливості зовнішнього оцінювання у наступному році, проблема поєднання списування, проблема закріплення кадрів, які забезпечують проведення зовнішнього оцінювання (зокрема, гідна оплата їх роботи), проблема зменшення стресу в учасників тестування, проблема захисту від корупції на всіх етапах зовнішнього оцінювання, проблема участі громадськості у контролі процесу тестування та інші.

Неоднозначним є ставлення вчителів, батьків і випускників шкіл до зовнішнього оцінювання: ця процедура має своїх прихильників і противників. Серед випускників шкіл позитивне ставлення висловлювали переважно ті, хто використав сертифікати Українського центру оцінювання якості освіти для успішного вступу до ВНЗ. Але і в цій групі висловлювалися критичні зауваження щодо реальної практики проведення тестування, зокрема за словами однієї з випускниць (тепер студентки): *«Загалом до зовнішнього тестування я ставлюсь позитивно, але не в тому вигляді, в якому я його проходила. Я вважаю, що воно потрібне, але змінене і вдосконалене...»*.

Учителі здебільшого позитивно оцінюють зовнішнє тестування, водночас зазначаючи, що система навчання і контроль знань у школі має більшою мірою готувати учнів до підсумкового оцінювання. Була висловлена думка: система зовнішнього оцінювання не досліджена вітчизняними науковцями і її впровадження базується лише на зарубіжному досвіді. Також є сумніви щодо переваг цієї системи та можливості зберегти

її вільною від корупції. Доволі типовими для частини вчителів були такі міркування: *«Я за цю систему, але мені цікаво, коли вона дасть збій, з нашою загальною корупційною системою. Складається враження, що відбувається концентрація фінансових ресурсів в одному місці. Хоча я за цю систему, поки її не зіпсують»*.

На думку значної частини батьків, українська система освіти не готує учнів до такої форми контролю знань, як тестування, тому його результати можуть не дати об'єктивної оцінки знань школярів саме через незвичність цієї форми. Думка про неготовність дітей до тестування викликала у значної частини батьків почуття страху і розгубленості, яке підсилюється тим, що вони не бачать можливості щось виправити, «застрахуватися від ризиків», зробити ще одну спробу у випадку, якщо їхня дитина отримає низьку оцінку. Оскільки вступ або невступ до вищого навчального закладу розглядається більшістю батьків як такий момент біографії, що може визначити подальшу долю особистості, тобто як надзвичайно важлива подія у житті випускника школи, то, відповідно, вони згодні лише на таку систему оцінювання знань учня, яка є безумовно справедливою. Стосовно ж незалежного зовнішнього оцінювання багато що, на погляд батьків, ставить під сумнів справедливість його результатів. По-перше, у батьків є підозра, що тести міститимуть питання, які діти не вивчали за шкільною програмою. По-друге, виникає побоювання, що учні не встигнуть цілком пройти шкільну програму до тестування. По-третє, є сумніви у тому, що всі питання тесту будуть коректні й однозначні. І, нарешті, є глобальна невпевненість у тому, що незалежне зовнішнє оцінювання дозволить подолати корупцію.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати наявність серйозних проблем у процесі впровадження системи незалежного зовнішнього оцінювання знань випускників школи.

Однією з головних проблем є неготовність української системи освіти негайно перейти до тестової форми оцінки знань. Неготовність ця, на думку респондентів, виявляється в тому, що, по-перше, немає бази тестів, яка б охоплювала весь матеріал, що його має засвоїти учень з певного предмета. Відповідно, бракує підручника чи посібника з предмета, що точно відповідав би програмі, яку має засвоїти учень. Сьогодні навчання у школі здійснюється за багатьма підручниками з кожного предмета, і невідомо, за якими з них має готуватися учень, щоб успішно скласти зовнішнє оцінювання з цього предмета. По-друге, у наших респондентів є сумніви у досконалості тих тестових завдань, які використовувалися в минулому році. Вони вважають, що

поодинокі питання некоректно сформульовані, а також є багато питань, які перевіряють знання несуттєвих подробиць. По-третє, тестова форма оцінювання знань є новою для нашої школи. У деяких школах її вже широко застосовують, але є школи, де учні практично не стикаються з тестами у процесі навчання. Тому є ризик, що частина випускників через незвичність для них тестування як форми контролю може отримати оцінки, нижчі, ніж ті, на які вони заслуговують.

Наступною проблемою є забезпечення рівних умов для учасників зовнішнього оцінювання. Мова йде передусім про те, щоб ніхто з них не знав, які саме питання будуть у тестах цього року, і щоб ніхто не мав можливості скористатися сторонньою допомогою (подзвонивши, наприклад, батькам) або довідковими матеріалами у процесі зовнішнього оцінювання, щоб була попереджена можливість списати в іншого учня. Важко оцінити поширеність такого порушення, як складання тестів однією людиною замість іншої, оскільки через зрозумілі причини правопорушник не зацікавлений у поширенні цієї інформації, але не можна усувати спроб у такий спосіб отримати гарну оцінку і стати студентом. Уникнути таких порушень або мінімізувати їх кількість навряд чи можливо без посилення контролю за роботою інструкторів і тих, хто має доступ до інформації про тести.

Не треба бути великим фахівцем, щоб знати, якими вмільми і винахідливими бувають учні у списуванні і наскільки педагог спрощує завдання тих, хто хоче списати, якщо залишається в одному місці. Зрештою, на ретельний контроль учнів не орієнтує і затверджена наказом Українського центру оцінювання якості освіти інструкція, якою регулювалися дії інструкторів під час тестування 2007 р. У ній зазначено: «Інструктор **може** позбавити учня права складати тест і виводити з аудиторії за:

- (1) спробу складати тест за іншого учасника тестування,
- (2) використання будь-яких посібників, пов'язаних з предметом тестування,
- (3) порушення дисципліни,
- (4) спробу надати чи одержати допомогу, спілкування під час тестування в будь-якій формі з іншою особою щодо змісту тесту...»

Таким чином, не передбачено однозначних дій інструктора, який зафіксував розмови між учнями або використання посібників, він може і зробити учневі одне або декілька (або багато) зауважень, може забрати посібник і залишити учня в аудиторії, а може позбавити школяра права продовжувати складати тест. В інструкції не

зазначено, чи може бути вільним учасник тестування, який здав свої результати до закінчення відведеного часу, не передбачено покарання інструктора, який недбало виконує свої обов'язки. Також, на наш погляд, не врегульовано ситуацію з виявленими спробами шахрайства, коли хтось прийшов скласти зовнішнє оцінювання за іншу особу. В цьому випадку особа, яка прийшла складати тест за іншу людину, не несе ніякого покарання, що може сприяти перетворенню таких порушень на масові.

На наш погляд, слід було б чітко вказати в інструкції, які дії ведуть до того, що учня негайно примушують піти з аудиторії, коли інструктор має спочатку зробити зауваження і лише після повторного порушення вивести з аудиторії; а у випадку використання чужих документів іншою особою, можливо, інструктор має покликти співробітника МВС для складання протоколу про адміністративне порушення.

Також має бути продуманий контроль сумлінного виконання інструкторами своїх обов'язків. Встановлення прихованих відеокamer, як пропонували наші респонденти, мабуть, є доречуватим у масштабі країни. Але це можна зробити вибірково. І якщо інструктор не буде знати, чи встановлена у його аудиторії камера, чи ні, - це стимулюватиме його до ретельнішого виконання інструкції. Звичайно, такі питання мають вирішуватися у правовому полі, після узгодження всіх деталей з прокуратурою і Міністерством юстиції.

Ще одна проблема - це забезпечення інформування громадськості стосовно питань проведення зовнішнього оцінювання. Доки система зовнішнього оцінювання не стане звичною, мала б проводитися спеціальна робота щодо інформування громадськості.

Крім того, на нашу думку, має бути розроблена програма «швидкого реагування» у кризовій ситуації. Наприклад, після друкування тестових матеріалів надійшла інформація про те, що якась частина завдань з'явилася в Інтернеті. Що має в цьому випадку робити Український центр оцінювання якості освіти? Ми вважаємо, що більшість таких ситуацій може бути передбачено, змодельовано і мають бути підготовані варіанти дій, ефективних у певній «надзвичайній» ситуації.

Але головний висновок полягає в бажаності створення структур, які б постійно здійснювали моніторинг ситуації, відслідковували б вплив певних нововведень на працездатність і надійність системи, оскільки є підозра, що виявлені проблеми частково ігноруються, а частково невідомі тим, хто керує процесом упровадження зовнішнього незалежного оцінювання в Україні.

Ми гадаємо, що у структурі Українського центру оцінювання якості освіти мав би бути підрозділ, відповідальний за збирання інформації про недоліки у проведенні зовнішнього оцінювання, і підрозділ оперативного реагування на події і явища, які загрожують об'єктивності результатів зовнішнього оцінювання (наприклад, у вже надрукованих тестах виявлена помилка або відбулося «витікання» інформації, і в Інтернеті з'явилося повідомлення, яке розкриває тему «творчого завдання», інакша «позаштатна» ситуація - хто має це залагоджувати, готувати пропозиції щодо можливих рішень?). З іншого боку, моніторинг проблем, пов'язаних із зовнішнім оцінюванням, мають здійснювати громадські організації, які можуть забезпечити певний контроль за процесом упровадження зовнішнього оцінювання і «вдарити на сполох» у випадку виявлення корупційної ерозії у зовнішньому оцінюванні.

Повторне дослідження, проведене у 2008 р., показало: безумовним досягненням цього року

стало збільшення кількості громадських спостерігачів, що сприяло поліпшенню роботи інструкторів. На думку вчителів, зовнішнє оцінювання стимулювало більш відповідальне ставлення учнів до навчання за предметами, які вони обрали для складання на зовнішньому тестуванні. Водночас усі проблеми, названі у 2007 р., залишилися нерозв'язаними. До них додалися проблеми щодо зарахування у ВНЗ: позаконкурсне зарахування т. зв. «пільговиків» позбавляє частину найкращих випускників шкіл можливості навчатися у престижних університетах та інститутах за обраним фахом, погана організація роботи приймальних комісій призводить до величезних черг, різні терміни зарахування вступників до різних навчальних закладів і вимога швидко подати оригінали документів провокує стресові стани абітурієнтів та їх батьків і часто має результатом прийняття поспішного рішення, внаслідок якого абітурієнт стає студентом того ВНЗ, який першим інформував його про проходження конкурсу.

A. Girnyk

**THE PROCEDURE OF THE EXTERNAL ASSESSMENT
OF THE PUPILS' KNOWLEDGE (2007) AS REFLECTED IN THE IMPRESSIONS
OF BOTH THE PARTICIPANTS OF THE TEST PROCEDURE
AND THE SENIOR PUPILS' PARENTS**

This article is devoted to the review of the results of the external assessment of the pupils' knowledge which was held in 2007. The problems caused by the new knowledge assessment procedure are analysed by the pupils' teachers and parents as well as by the examiners, instructors and supervisors of the test centres. The analysis is made on the data of the focus-groups of the school-leavers.